

PRAŠKI SIMPOZIJ O
KONSTANTINU FILOZOFU

Međunarodni simpozij o 1100. obljetnici smrti Konstantina Filozofa održan je u Pragu od 15—18. IX 1969. Priredili su ga Institut za jezike i književnosti Čehoslovačke akademije nauka i Filozofski fakultet Karlova sveučilišta u Pragu s ciljem da se osvijetli Konstantinov lik, njegovo djelo, značenje Konstantinova djela za češku i uopće svjetsku kulturu, odjek toga djela u mlađim književnostima (u prvom redu kod premislovskih Čeha). Radni dio simpozija taj je cilj i ostvario.

Već u svečanom dijelu (održanom u velikoj dvorani Karolinuma) akad. B. Havránek dokumentirano je potcrtao značenje djelatnosti Konstantina Filozofa i brata mu Metodija za slavensku kulturu. U svečanom je dijelu kulturno-umjetnički zbor Byzantion (collegium musicae slavicae, Praga) izveo nekoliko djela srednjovjekovne glazbe (između ostaloga i pjesmu *Hospodine, pomiluj ny*), a poznati češki umjetnik R. Lukavský recitirao je staroslavensku poeziju u češkom prijevodu.

Svečanu proslavu Konstantinova jubileja pomutila je iznenadna i prerana smrt dugogodišnjeg suradnika *Slovníka jazyka staroslověnského* — Karel Haderke (preminuo 15. IX 1969. spremajući se na svečanost).

Povijesnu podlogu ćirilometodske misije na moravskom području, koja je u novije doba upotpunjena arheološkim nalazima, osvijetlilo je nekoliko referata i diskusija, o kojima potanje izvještava povjesničar V. Vavřínek.

Filološka problematika kretala se oko nekoliko tematskih područja: općecirilometodskog, slavenskih az-

buka, tekstova, prevodilačke tehnike i pjesničkih ostvarenja.

Iz općecirilometodskog tematskog područja održana su dva referata: *O Konstantinově koncepci slovanské (moravské) kulturní svěbytnosti* (F. V. Mareš) i *Několik sporných cirilometodějských otázek* (K. Horálek). Mareš je govorio o Konstantinovej koncepciji moravske misije: na slavenskom tlu stvoriti samostalni kulturni centar (»treću evropsku kulturu«) kao novu paralelu Bizantu i Rimu. Tu tezu autor temelji na jeziku, pismu, prijevodu evanđelja, liturgiji i pravu koji imaju bizantsku osnovu sa latinsko-zapadnim i domaćim karakteristikama. Horálek zastupa mišljenja: da je vjerojatno slavensko podrijetlo Konstantina i Metodija; da prije njihove moravske misije nije postojala književna djelatnost među balkanskim Slavenima pa ni »praćirilica« ili »praglagoljica«; da je ćirilometodska literatura izvedena u osnovi od bizantske, ali ne u apsolutnom smislu (postoje prijevodi s latinskog i starovisokonjemačkog); da je postojao kontinuitet ćirilometodske kulture kod Čeha od velikomoravskog preko premislovskog do sazavskog razdoblja (referat je objavljen u časopisu za slavensku filologiju — *Slavia*, g. 38, Prag 1969, sv. 4, str. 528—532).

O slavenskim azbukama bilo je nekoliko referata: *Konstantinova misijni činnost a prameny slovanského písma* (Z. Hauptová), *Několik poznámek o původu hlaholského písma* (V. Polák), *Problème de trois i de la glagolite, des voyelles nasales et de deuxième lettre de l'Abécédaire acrostiche notamment* (J. Lépiš), *Cyrilská transkripce trojího hlaholského i* (P. Vyskočil). Prva su dva referata raspravljala o »ruskim pisme-

nima« koja se spominju u gl. 8. ŽK. Hauptová postavlja hipotezu da je pisac ŽK svjesno ili nesvjesno Konstantinov interes za orijentalne jezike i polemiku s judaizantima iz prethazarskog doba prebacio u njegovo djelovanje na Krimu; naprotiv izraz »ruski« upotrebljen je zbog aktualnosti bizantsko-ruskih odnosa u doba Fotija koji se zalagao za kristianizaciju Rusa; stoga autorica zaključuje da se najvjerojatnije radi o sirs-kim ili armenskim pismenima i tekstovima, premda je zasad nemoguće išta sigurno utvrditi. (v. Slavia, g. 38, sv. 4, str. 565—573). Polák smatra da se »ruska pismena« odnose na gruzinsko pismo u njegovu kavkaskom arhetipu (*ruskymi* bilo bi iskrivljeno čitanje *gurbuskymi*, tj. gruzinski). Na osnovi grafičke analize azbučnih molitava, abecedarija (Pariškog), rasprave crnorisca Hrabra i njihova uspoređivanje s grčkim alfabetom Lépissier zaključuje da je prvobitna glagoljica imala samo dva znaka za *i*, a treće *i* mlađeg je postanka. Vyskočil potkrepljuje Tkadličkovo i Mareševo mišljenje o trojem glag. *i* u najstarijim spomenicima te utvrđuje da se u najstarijim ćirilskim tekstovima glagoljsko »iže« (u oba oblika) transkribiralo kao *и*, a »i« kao *і*. U kasnijoj ćirilici ustalila se skripcija *у* = *ы* ili *и*, a *і* = *и*, dok se u hrvatskoj glagoljici »iže« eliminiralo. Jagić je u izdanju Zoografskog i Marijinskog ev. proveo drugačiju transkripciju, tj. »iže« s prekrizhenom nožicom mu je *и*, bez prekrizhenih nožica je *і*, a »i« je *и*. Ta se transliteracija uobičajila u ćirilici do danas (v. Slavia, g. 38, sv. 4, str. 591—596).

Iz tematike o pojedinim tekstovima održani su referati: *Brižinski spomeniki* (F. Tomšič), *Problematika tekstu Života Konstantinova* (V. Kvas), *K otázce »otčeskychъ kni-gъ«* (E. Bláhová). Tomšič zastupa koncepciju da su Frizinški listići nastali u vezi s kristijanizacijom Slovenaca (najkasnije u prvoj polovici 9. st.) pa ih treba tretirati kao predćirilometodske spomenike. Kvas na osnovi analize duljih i kraćih čitanja u sačuvanim tekstovima Konstantinova životopisa zaključuje da pri rekonstrukciji njegova prvobitnog teksta treba više vjere pokloniti dužoj verziji iz ruskih rukopisa (v. Slavia,

g. 38, sv. 4, str. 574—581). Bláhová se priklanja Nahtigalovu mišljenju da *otčeskyjъ kni-gy* u Metodijevu životopisu (gl. 15) doista mogu značiti homilijar, a ne paterik, kako je zaključivao N. van Wijk. Dio tog homilijara mogle bi biti homilije u Kločevu glagoljašu od kojih je Metodije preveo Epifanijevu. Za takav zaključak govore sintaktičke osobitosti Metodijeve Anonimne homilije i prijevoda Epifanijeve. Za ostale tri homilije u Kločevu glagoljašu (ili barem za homiliju *Hotěhъ patrijarhovъ beseđp*) autorica misli da ih je preveo Konstantin, jer je u njima sačuvana potpuna sintaktična arhaičnost i prijevod je veoma kvalitetan (v. Slavia, g. 38, sv. 4, str. 582—590). Referat *Repetita movent* (J. Hamm) dijelom raspravlja također o tekstološkim pitanjima: postavlja sumnju u moravsko podrijetlo riječi *rozbstvo*, *rěsnost*, *ašutъ*, *račiti*, i u češko podrijetlo Pseudo Nikodemova ev. za koje smatra (kao i Vaillant) da je hrvatskog podrijetla.

O tehnicu prevođenja prvih tekstova govorilo je nekoliko referata: *Kryteria stosowane przez Konstantego-Cyryla przy wprowadzaniu wyrazów obcego pochodzenia do tekstów słowiańskich* (L. Moszyński), *Grecismy v českých církevněslovanských památkách latinske proveniencie* (I. Páclová), *O poměru překladu textu k řeckému originálu* (S. Herodes). Moszyński iznosi kriterije kojima se Konstantin rukovodio pri prevođenju i upotrebi tuđica u svojim prijevodima na slavenski jezik: izbjegavao je ostavljanje neprevedenih izraza, široko je primjenjivao leksičko kalkiranje, želio je da njegov prijevod ima što narodniji karakter, da bude napisan lijepim, čistim jezikom sa što manje tuđica. U biblijskim tekstovima koje je prevodio s grčkog (Septuaginte) neprevedena je ostavio samo hebrejska i latinska vlastita imena i pri tome je pokazao savršeno poznavanje etimologije koje se temelji na dobrom poznavanju tih dvaju jezika. U načelu ostavljao je samo one grecizme koji su prije (još od 6. st.) ušli kao živi elementi u narječje solunskih Slavena (v. Slavia, g. 38, sv. 4, str. 552—564). Páclová je govorila o leksičkim grecizmima i kalkovima u češkokrvenoslavenskim spomenicima latin-

ske provenijencije. Ti su tekstovi sačuvani u mlađim prijepisima ruske redakcije, pa je greciziranje moglo biti i sekundarno. Međutim na osnovi bogate građe autorica je pokazala da je niz karakterističnih grecizama morao biti još u prvotnom prijevodu. To znači — prema autoričinu mišljenju — da je bizantsko-grčki utjecaj na formiranje crkvenoslavenskog jezika kod premislavskih Čeha imao veću ulogu nego što se mislilo. Polazeći od teze da stsl. sintaksa ima uzor u grčkoj, Herodes je istraživao kako su grčke prijedložne konstrukcije prevedene u stsl. tekstovima i zaključio da one navedenu tezu u osnovi potvrđuju, ali da se također javljaju karakteristična odstupanja koja pokazuju prodiranje slavenskih osobina u greciziranu sintaksu.

Pjesničkim ostvarenjima bilo je posvećeno nekoliko referata: *Básnická tvorba Konstantina Filosa a jeho družiny* (R. Jakobson), *Constantin au début de son activité littéraire* (I. Dujčev), *O poetice staroslavenského žaltáře* (J. Vlášek), *Homo animalis — homo spiritualis v Proglasu* (F. Svejkovski). Najnovija istraživanja stiha i glazbe navode Jakobsona na zaključak da stsl. poezija proistječe iz bizantskog silabizma prilagođenog slavenskim potrebama. Analiza Konstantinove Pohvale Grguru Naz. navodi Jakobsona na zaključak da u slobodnom slavenskom stihu akcent nije imao tako važnu ulogu kao u grčkom. Upozorio je na ulogu gramatičkih kategorija u strukturi stiha, u kojoj svaka kategorija ima svoj određeni simbol i zadatak. Dujčevu je uspjelo identificirati odlomak dispute s I. Gramatikom kao direktan odjek pisma Grgura Naz., Konstantinova obljubljenog autora i uzora. Vlášek je govorio o nesilabičkom stihu, posebno o analizi semantičkih konstrukcija u stihu psaltira i pokušao rekonstruirati njegov prvotan oblik. Svejkovski je analizirao stsl. pjesnička ostvarenja (posebno Proglas) i došao do zaključka da je u njima prisutno stalno suprotstavljanje između materijalnog i duhovnog svijeta.

O odjecima i sudbini čirilometodske pismenosti, prvenstveno kod Čeha, govorilo je nekoliko referata: *Poznámky k problematice církevně-slovanského písemnictví v přemy-*

slovských Čechách (R. Večerka), *K českým hlaholským památkám* (L. PancEROVÁ), *O úloze Emauského kláštera* (V. Cinke) i *Cyrlometodske dedistvo po prichode Maďarov* (O. R. Halagá). Večerka je upozorio da razdoblje češke staroslavenske pismenosti znači snažnu književnu produkciju, pa ga treba svestrano proučiti i posebno književno-estetski vrednovati, ocijeniti s gledišta srednjovjekovne literature i povezati ga s latinskom pismenošću i pjesništvom. PancEROVÁ je govorila o glagoljskim spomenicima emauskog razdoblja, posebno o Pasionalu i Komestoru ističući da je glag. Komestor najstariji od svih rukopisa i rukopisnih odlomaka staročeškog Komestora. Načela je i pitanja koja prelaze granice dosadašnje filološke interpretacije emauske književne djelatnosti povezujući je s cjelokupnim književnim i kulturnim razvojem Praga i Češke uopće. Cinke je iznio razne aspekte tadašnjeg života u samostanu Emaus i izval njez. posek u se za javic kultom nekih svetaca u prvom redu sv. Jeronima, Vojtěcha, Čirila i Metodija). Halagá zastupa mišljenje da se od 10. st. ne može više jednoznačno govoriti o kontinuitetu neposredne čirilometodske baštine na području kojim su ovladali Mađari.

Referati i diskusije bili su na znanstvenoj razini, koja se mogla i očekivati, jer je češka čirilometodijana po ozbiljnosti proučavanja i po rezultatima prva u slavistici. Na simpoziju su nastupili pretežno domaćini (treba istaknuti da je između njih bilo dosta suradnika *Slovníka jazyka staroslavenského*), koji su uz strane referente, pridonijeli tome da je Konstantinov praški simpozij dao lijep doprinos slavističkoj znanosti. Šteta je što zbog bolesti nije nastupio prof. J. Kurz, nestor češke staroslavenštine, ali se njegova prisutnost osjećala na cijelom simpoziju, počevši od organizacionih priprema pa do znanstvenih nastupa njegovih učenika i suradnika.

Simpozij je bio upotpunjen izložbom staroslavenskih izvora (pretežno originala) u Plečnikovoj dvorani u Praškom gradu. Cilj joj je bio da pokaže duhovnu kulturu čirilometodskog razdoblja i razdoblja premislavske Češke, koja je nastavak kulturne i političke tradicije Velike Mo-

rave. Održana je i staroslavenska služba božja u crkvi sv. Petra i Pavla na Višehradu, organiziran izlet u Sazavu i šetnja kroz emauski samostan. Tako je za tri dana — koliko je simpozij trajao — oživljena davna slavenska prošlost i u njoj Konstantinov genijalni lik. Sve je to imalo čar neposrednosti, jer se odigravalo na tlu na kojemu su udareni temelji slavenske kulture.

A. Nazor

SYMPOSIUM K 1.100 VÝROČÍ SMRTI KONSTANTINA-FILOSOFA

Pracovní zasedání:

15. září 1969 odpoledne

První pracovní zasedání bylo věnováno obecně historické problematice. Hlavní referáty přednesli prof. Dr. Vilém Hrubý a Dr. Vladimír Vavřínek, kteří podali přehled výsledků, jichž v posledním čtvrtstoletí dosáhlo archeologické a historické bádání v oblasti velkomoravské a cyrilometodějské problematiky.

Prof. Dr. Vilém Hrubý (Brno) nazval svou přednášku *Přínos archeologických výzkumů pro poznání kultury Velké Moravy (se zvláštním zřetelem k nálezům v oblasti Starého Města)*. Nastínil nejprve názory panující v literatuře ještě ve dvacátých a třicátých letech tohoto století, pro něž bylo charakteristické přesvědčení o archeologické sterilitě území, kam tradice lokalisovala centra velkomoravské říše. Soustavný archeologický výzkum prováděný v posledním čtvrtstoletí zcela vyvrátil tento názor a zejména nálezy učiněné v bývalých ústředních hradištích této říše (Staré Město, Mikulčice, Nitra) dokazují, že Velká Morava byla stát s vysokou úrovní hmotné kultury, jež se plně vyrovnávala kultuře jiných vyspělých oblastí tehdejší Evropy. Dřívější bádání rovněž předpokládalo, že na Moravě existovala nanejvýš jen neprimitivnější řemeslná výroba a že všechny dokonalejší výrobky se musely na Moravu importovat z vyspělejších oblastí výměnou za suroviny a otroky. Poslední výzkumy netoliko přinesly nálezy technicky i umělecky dokonalých předmětů, ať již jde o

šperky nejrůznějšího druhu, skleněné náhrdelníky, dokonalou keramiku z žluté plavené hlíny připomínající svými tvary keramiku antickou, výrobky hutnické a kovářské a četné jiné (jejich celkový počet jde do tisíců), ale poskytly zároveň důkaz, že při nejmenším podstatná část těchto výrobků vznikla přímo na Moravě. Archeologové totiž objevili i dílny, kde se tyto předměty vyráběly, pracovní nářadí, formy na odlévání kovů, nedohotovené výrobky, suroviny připravené k výrobě (např. vykrajované zlaté plíšky, stříbrné a zlate drátky k výrobě fili-gránu) apod. Rovněž lokální rozdíly v ornamentice apod. jsou důkazem místního původu různých výrobků a naznačují, že jsou dílem nejen cizích řemeslníků, kteří na Moravě působili, ale i řemeslníků, domácích.

Jedním z nejpozoruhodnějších a nejvýznamnějších archeologických objevů posledních dvaceti let byly nálezy základů dnes už sedmnácti kostelů z doby velkomoravské. Kdežto dříve se odborníci shodovali v přesvědčení, že na Moravě mohly v devátém století existovat nanejvýš prosté dřevěné kostelíky, je dnes už spolehlivě prokázáno, že Velká Morava znala kamennou architekturu, která představuje specifický zjev sui generis. Byla to architektura technicky dokonalá a typově mnohotvará. Vedle prostých jednodolných kostelíků tam byly stavby složitě architektonické dispozice, vedle typů s půlkruhovými apsidami byly objeveny kostely s pravoúhlými kněžišti, byl objeven kostel s půdorysem ve tvaru kříže i čtyři rotundy; aspoň v jednom případě lze předpokládat, že velkomoravská církevní architektura znala i stavby s kopulí.

Zatím jen velmi málo objevů lze uvést v souvislosti se vznikem písemných památek, ale ani v tomto ohledu nezůstaly dosavadní archeologické objevy zcela bez výsledků. V prostoru chrámového komplexu v Sadech v oblasti Starého Města byl nalezen větší počet kovových i kostěných rydel (stiloi) a na téže lokalitě byl nalezen náprsní olověný křížek s řeckým nápisem, který prozatím představuje jediný dochovaný nápis pocházející přímo z velkomoravského období.